

Jovan Mirić

Povodi i poticaji da razmišljamo o politici mogu biti veoma različiti, od gotovo beznačajnih događaja i osobnih iskustava pa do razmišljanja o smislu i biti života. To nisu, dakle, samo značajna politička zbivanja ili visokoparne znanstvene rasprave o politici, već čitav splet zbivanja i naše refleksije o tome. Na logično i jednostavno pitanje zašto je to tako, postoje veoma različiti odgovori. To je ponajprije zato što živimo u složenom političkom kontekstu i mislimo iz njega. Kakav god način života »izabrali«, ostajemo u političkom društvu. Naše se doba, ne bez razloga, zove doba politike. Govorimo o vanjskoj, unutrašnjoj, komunalnoj, sportskoj, ekonomskoj, kulturnoj, agrarnoj, kadrovskoj politici, itd. Uključeni smo u različite organizacije, ponekad svjesno i svojom voljom, a ponekad automatski ili prinudno. Ne postoji neki naš, izolirani »privatni« svijet izvan domašaja politike. Politika je naša sudbina, više i sudbonosnije danas nego prije 170 godina, kad ju je tako definirao Napoleon. I kad netko misli da je »okrenuo leđa« tome prevrtljivom svijetu politike, on se, u stvari, politički opredijelio — opredijelio se za neku drugu politiku. Zato je u pravu jedan američki teoretičar kada kaže da loše političare biraju dobri građani koji ne dolaze na izbore. Bavili se mi politikom ili ne bavili, ona se bavi nama. Štoviše, ukoliko smo manje svjesno opredijeljeni i djelatni subjekti, utoliko smo više objekti političke manipulacije. Iluzija je misliti da se danas, u organiziranom i na svim razinama i sferama života institucionaliziranom društvu, može pobjeći u neko nepolitičko pribježište. Epikurov individualizam, »živi skriveno i povučeno, sam za sebe«, nije bio moguć ni na mnogo nižem stupnju razvoja i povezanosti, a kamoli danas. Pisac i publicist Peter Weiss kaže u nedavnom intervjuu: »Moja umjetnost nema i ne može imati neku svoju posebnu egzistenciju, odvojenu od društvenog života. Svaka riječ koju napišem i objelodanim jest i *politički čin*, to znači da smjera na kontakt s mnogima, da bi u njima proizvela određene učinke.« A evo što o čovjeku kao političkom biću govori Pablo Picasso: »One su mi užasne godine nasilja pokazale kako se moram boriti ne samo svojom umjetnošću, već čitavim svojim bićem. Što vi mislite da je umjetnik? Slaboumnik, koji ima samo oči ako je slikar, uho ako je

muzičar, ili liru na svim etažama srca ako je pjesnik, ili samo šake i mišice ako je boksač? Upravo obratno: on je istovremeno *političko biće*, neprestano budno pred bolnim, gorućim ili mirnim događajima svijeta, obrazujući sebe potpuno prema njihovoj slici i prilici.« Čini se da bismo mogli reći da je sve što postoji u čovjekovu društvenom životu *politika* i *političko*. Pa ipak, takav bi zaključak bio ishitren i pogrešan. Nije sve što u društvu egzistira *političko*. Ali većina socijalnih fenomena, dakle, fenomena čovjekova društvenog života, ima i svoj politički aspekt i svoju političku relevanciju. Pri tome treba naglasiti da su neki fenomeni politički po svome određenju, a drugi su to stjecajem raznih okolnosti. Kao primjer mogli bismo spomenuti političku partiju i sportsko društvo. Isti čin u različitim okolnostima može imati različite učinke i značenje. Tako pjevanje jedne pjesme u nekom trenutku nema nikakvo političko značenje, dok je u nekom drugom trenutku i u izmijenjenim okolnostima isto takvo pjevanje politički čin *par excellence*. Naravno, opet su različita značenja zavisno od toga *ako, gdje i kome* se pjeva, itd.

Opet se vraćamo pitanju što neku pojavu čini političkom, odnosno pitanju *što je politika*.

U odgovoru na to pitanje formirale su se različite struje i orijentacije u političkoj znanosti. Možemo ih, za ovu priliku, svesti na ove dvije osnovne (uz napomenu, kako je netko rekao, da je svaka klasifikacija pogrešna):

- a) teorijsko-normativnu
- b) empirijsko-pozitivističku.

Bez obzira na veoma širok raspon različitih shvaćanja politike u okviru teorijsko-normativne orijentacije, svim je autorima zajedničko da politiku poistovjećuju s ljudskom zajednicom. Politika je, dakle, po njima, sama ljudska zajednica. Drugim riječima, politika je egzistencijalno čovjekovo određenje. Čovjek je po svojoj biti *političko biće*, *politička životinja* (*zoon politikon*), kako kaže Aristotel.

Izvan politike, to će reći izvan zajednice, nema ljudskog života. »Tko ne može živjeti u zajednici, ili je čak ne treba jer je sam sebi dovoljan, taj i nije član države i prema tome je zvijer ili bog.« Čovjek, dakle, može egzistirati i biti čovjekom samo u političkoj zajednici, u državi, u polislu. Osuda na progonstvo iz polisa bila je teža od same smrti, jer je smrt još ljudski čin, a progonstvo gubi ljudsko obilježje, odvajajući ga od zajednice ono poništava čovjekove ljudske osobine. Zato su se mnogi (poput Sokrata) radije odlučivali da ispiju otrov nego da budu izopćeni. Nije teško iz toga zaključiti da je *političko* iznad svakog moralnoga. Država je zajednica koja teži najvišem dobru. Zato je i nauka o državi — politika »kraljica svih nauka«. Ali ne samo za antičke političke mislioce, već i za sve one koje uvjetno možemo svrstati u ovu orijentaciju — uključujući i neke naše suvremenike — zajedničko je uvijek prisutna *ideja dobra*.

Eksplicitno ili implicitno uvijek je prisutno pitanje koja je država najbolja, kakav oblik političke organizacije najviše odgovara ljudskoj prirodi, kako da se ostvari za čovjeka u zajednici najviše dobro. Koliko

je, npr., u antičkoj političkoj filozofiji, pa i u političkoj kulturi uopće, bilo poistovjećeno *političko* i *ljudsko* govori i činjenica da su stari Grci izrazom idiot označavali onoga tko se odvajao od zajednice i bavio se samo svojim privatnim poslovima.

U suvremenoj političkoj znanosti prevladava *empirijsko-pozitivistički pristup*. Ovdje se politika shvaća *instrumentalno*, dakle, ne kao zajednica sama, već kao instrument zajednice, kao nešto zajednici izvanjsko, kao moć, sila, kontrola, vlast, kao oblici posredovanja među ljudima. Zajednica opstoji uz pomoć političkog medija. Ovdje se vrijednosno pitanje i ne postavlja. Iz svojih iskaza suvremena politologija empirijsko-pozitivističke orijentacije isključuje vrijednosne sudove. Pitanje dobra, kažu neki protagonisti suvremenog pozitivizma u političkoj znanosti, može samo zamutiti i otežati put do činjenica kao pretpostavka objektivne spoznaje političke istine. Treba, međutim, odmah kazati da nije baš tako neprijeporan i jednoznačan odnos između činjenica i istine u politici i političkoj znanosti, te da je suvremena politička znanost građanske provenijencije i empirijsko-pozitivističke orijentacije — koliko god propovijeda vrijednosni neutralizam — vrijednosno i te kako opredijeljena. Opredijelila se da bude apologijom postojećeg načina proizvodnje života, jer ga ne dovodi u pitanje. Nije prava dilema u tome da li normativna ili vrijednosno-neutralna politička znanost, već kojim je vrijednostima ona nošena, je li apologetska ili kritička.

Nema nikakve sumnje da je suvremena politika i politička teorija suočena s enormnom količinom empirijskog materijala koji se ne može ignorirati. Ali je isto tako očito da rješenje ne može biti — barem ne može zadovoljiti nas koji smo se opredijelili na revolucionarno mijenjanje postojećega — u takvom teorijsko-metodološkom pristupu koji političke fenomene reducira na nepolitičke činjenice.

Kao što se na planu praktičke preobrazbe svijeta vodi borba protiv staroga, tako i politička teorija, koja mora biti u funkciji takve preobrazbe, mora destruirati stare predodžbe. Da bi doista djelatno bila u takvoj funkciji, politička teorija mora biti *teorija revolucije*. To, uz ostalo, znači da mora nadilaziti pozitivno kao puki fakticitet i pozitivizam kao apoloģiju datoga. S aspekta revolucije dadu se dohvatiti i promisliti sva pitanja relevantna za političku praksu i političku teoriju.

Pozitivizam, naprotiv, koliko nas god nastojao impresionirati obiljem empirijskog materijala i sve novim i novim tehnikama njegove obrade, ostaje sterilan, apologetski. Klasični, logički neopozitivizam, proglašavajući pozitivnu znanost jedinom istinom svijeta, do te istine, u stvari i ne dopire, niti može doprijeti, jer ostaje na razini pojavnoga, gdje mu »mjerljive« činjenice zamjenjuju traganje za istinom.

Takozvane činjenice političkog života same po sebi ne govore ništa, ili govore veoma malo. One svoje pravo osvjetljenje i svoj smisao dobivaju »izvana« — tek onda kad ih stavimo u relacije spram naših vrijednosti, kriterija i ciljeva. Pa i ono što nam se u politici učini objektivnom političkom činjenicom, to je najčešće samo predodžba objektivnosti, predodžba koja je uvjetovana najrazličitijim faktorima: interesima, strastima, sim-

patijama, zabludama. Sve to, i mnogo štošta drugoga, čini »prizmatično« ogledalo ili naočale promatrača političkih činjenica. Stoga je teško govoriti o objektivnom promatranju tih činjenica, čak i iz povijesne perspektive, a kamoli u živom tkivu socijalnog organizma, čiji smo i sami sastavni dio. U revolucionarnom, kritičkom, marksističkom pristupu fenomenu politike — kao, uostalom, i u pristupu drugim društveno-povijesnim fenomenima — spoznajno-teorijska i vrijednosna komponenta nerazlučivo su povezane.

Treba isto tako naglasiti da se u ovakvom pristupu nijedna kategorija znanosti, nijedna politološka kategorija, nijedna sfera ili odnos ne daju razumjeti ako se ne dovedu u odnos spram rada, spram proizvodnje. Opće je mjesto, ali možda baš zato često zaobiđeno — da čitava ljudska povijest nije ništa drugo nego proizvodnje čovjeka pomoću ljudskog rada. Ili Marxova eksplicitna i opetovana tvrdnja da »samo rad proizvodi«. I politika je, prema tome, jedan od radom proizvedenih oblika posredovanja, dakle element totaliteta povijesne zbilje, pa prema tome i moguće područje djelovanja i tema znanosti. Ako znanost ima da otkriva razlike između biti i pojave, onda je upravo sfera politike za to otkrivanje veoma pogodna, jer obiluje pojavama i prividima. Međutim, te se pojave i prividi ne daju proniknuti ni razumjeti nikakvom političkom znanosti tradicionalno-predmetno određenom. Mišljenje politike mora zahvatiti, i to ne samo da bi spram njih odredilo, već da bi uopće mislilo bit političkog otuđenja, i druge oblike proizvodnje života. U tome se smislu politologiji može uputiti prigovor da prekoračuje svoj predmet istraživanja. Prigovor, međutim, može biti potkrijepljen samo argumentima tradicionalno pojmljene, predmetno raščlanjene znanosti. Marksistička politologija kao kritika politike nije moguća s posebno-političkog stajališta. Ona je moguća samo sa stajališta cjeline ljudskog života, s onoga stajališta koje će prevladati posebne sfere čovjekova opstanka — sa stajališta revolucije. S toga stajališta se onda ne postavlja pitanje koju to istinu politička znanost istražuje, već kakvu to istinu ona hoće. Ako se promisle konzekvence implicirane u različitosti ovih pitanja, onda ćemo vidjeti da je tu sadržan radikalni (ne samo metodologijski) obrat kako u odnosu prema spekulativnoj filozofiji, tako i u odnosu prema empirijsko-pozitivističkoj znanosti, koje istinu traže ili u sferi »općenitosti mišljenja«, ili pak u sferi posebnoga i pojavnoga, uzimajući pri tome »jedan princip za život, drugi za znanost« (što je, po Marxu, od početka do kraja laž). Ako smo rekli da je za marksističku politologiju bitno pitanje kakvu to istinu hoće, to znači da je ona ne može empirijsko-misaonom konstrukcijom fabricirati, falsificirati, već da bude kao sudjelujuća snaga revolucije, njezin su-stvaratelj.

Na epitet »marksistička« može pretendirati samo ona znanost koja otkriva različite oblike čovjekova samootuđenja i upućuje na mogućnost i putove razotuđenja; drugim riječima, ona znanost koja u predmetu svog istraživanja otkriva i njegovu prevratničku, revolucionarnu stranu. Gotovo je suvišno isticati da je konstitutivni element takve znanosti njezin kritički odnos. Svako osporavanje dijalektičko-kritičkog pristupa znanosti gura je u doktrinarstvo, neutralizam i apologiju. I spekulativna i empirijska znanost podjednako su apologetske, jer postojeći način proizvodnje života

ne dovode u pitanje. Zbog toga moguća marksistička znanost ne može biti ni spekulativna ni empirijska, ali ona isto tako ne može biti ni *neteorijska*, *praktička* — ne u pragmatičkom, već u *revolucionarnom* smislu riječi — da »radi« na zadatku *emancipacije čovjeka*.

Rad na tome zadatku prisiljava je (naravno, ne izvanjskom prinudom, već unutrašnjom, osviještenom potrebom) da napusti tradicionalne okvire znanosti, »struke« i »odabranih znalaca«, jer samo tako ona može *ovladati masama i postati djelatnom moći revolucije*. I marksistička politologija može tako najbolje služiti *stvari, praksi revolucije*.

Nije njezin smisao i zadaća u tome da »daje savjete« i »propisuje modele« političkoj praksi, već prije svega da oslobađa mišljenje, kako bi ono moglo biti u funkciji oslobodilačke samodjelatnosti čovjeka. Ne radi se tu o »varijanti prosvjetiteljstva«, već prije o »*odgoju za socijalizam*« — kako bi kazao Karl Korsch. Politologija je u toj funkciji *nad-prosvjetiteljska*, jer ne obrazuje za *adaptaciju*, nego za *revoluciju*; štoviše, već je na djelu kao revolucija u samom činu (nikada dovršenom, doduše) »*odgoja za socijalizam*«.

Ako smo dosljedni Marxovu revolucionarnom stavu, ako nam je doista više stalo do takva stava nego do puke »tvorbe pojmova« i spekulativne *ars combinatorie*, onda nam stalno mora biti prezentno pitanje: kako teorija, pa i politička teorija može biti materijalna sila, odnosno ona pre-vratna snaga koja se od interpretacije svijeta preokreće u njegovu izmjenu. Kao što Marx pokazuje da građanska politička ekonomija ne može reći ništa bitno o zbilji, *čak ni o ekonomskoj zbilji građanskog društva, tako bi suvremena politologija, ako pretendira na epitet marksistička, morala pokazati da građanska politologija ne može odgovarati na bitna pitanja političke zbilje suvremenog društva*.

Pogotovo se građanskom političkom teorijom ne može primjereno odgovoriti na pitanja što ih na društvenu i povijesnu scenu postavlja pokret i sistem *samoupravljanja*. Međutim, smisao kritičkog odnosa spram suvremene građanske politologije ne iscrpljuje se u tome (i nije to glavna svrha) da se podvrgne kritici određena politička teorija, već u tome da se dovode u pitanje društveni, proizvodni odnosi kojima takva teorija služi kao alibi. Postavlja se pitanje — *možemo li nasuprot građanskoj govoriti o marksističkoj politologiji*. Bez obzira na to što se ne radi o pojavi istoga reda, držim da je to moguće. Marksistička ona može biti utoliko ukoliko je u radikalnoj opreci spram »fetišizma znanosti« koja je u funkciji opravdanja građanskog načina proizvodnje života, bez obzira na to da li se takva znanost pojavljuje kao spekulativna ili empirijska (u Hegelovoj ili Weberovoj varijanti) i bez obzira na sve bogatstvo varijanata i autora, među kojima postoje značajne razlike. Uostalom, mnogo je značajnije da politologija, po svojoj osnovnoj metodologijsko-teorijskoj orijentaciji i najdubljoj inspiraciji, *bude marksistička*, negoli da se tako naziva. To, među ostalim, znači da bude — od najopćenitijih teorijskih pitanja do pitanja dana — *radikalna kritika različitih oblika samootuđenja bivstvovanja*. Da bi to mogla biti, politologija mora biti *istraživačka, mora istraživati politički fenomen u svojoj njegovoj složenosti i međuzavisnosti*.

Ali ne da bi se zadovoljila otkrivanjem i »evidentiranjem« datoga, već da ukaže na ono što još nije, a što treba i može da bude, da tako sudjeluje u stvaranju novoga — u revoluciji.

Postavlja se pitanje je li takva znanost klasna, ideologijska. Što se tiče klasnog, ideologijskog karaktera političke znanosti, treba reći da je politička znanost uvijek bila klasna i ideologijska, ponajviše onda kada se skrivala iza znanstvenog objektivizma i vrijednosnog neutralizma. Za marksističku politologiju rekli bismo da ona i jest i nije ideologijska. Jest utoliko što je to znanstvena analiza zbilje sa stajališta interesa radničke klase. Ta analiza pomaže njezinu osvještavanju i izgrađivanju u odlučujuću snagu prevrata. Postaje tako (i jedino u rukama klase rada to može postati) i sredstvom spoznaje i sredstvom radikalne promjene. Svaka je ideologija apologija nekog posebnog interesa, a politika, koliko se god zaogrta plaštom općenitosti, indikacija je posebnoga. No, kako je u položaju i interesu radničke klase sadržana povijesna mogućnost prevladavanja svakog posebnog interesa ili, još bolje svakog posebnog oblika otuđenja, to je znanost koja je u funkciji tog interesa nad-ideologijska, sa stajališta ljudskog interesa emancipacijska.

Poricati danas ideologijski karakter političke znanosti znači priznati njezin društveni, vrijednosni neutralizam, a to, drugim riječima, znači priznati postojeće kao nužno, pravedno i nepromjenjivo.

Teze, s kojima se susrećemo od Lukácsove *Povijesti i klasne svijesti* pa do danas, o tzv. promijenjenoj funkciji historijskog materijalizma polaze od pogrešne pretpostavke da se, naime, dogodilo ono što tek počinje kao događanje na svjetsko-povijesnom planu — tj. socijalističke, proleter-ske revolucije. Socijalističke se revolucije ne završavaju političkim činom — osvajanjem političke vlasti — već se zbivaju kao socijalne revolucije u uvjetima političkog društva.

Već u svojim ranim političkim spisima Marx govori o socijalizmu kao političkom društvu. Tek kad dovrši razaranje odnosa utemeljenih na privatnom vlasništvu, socijalizam, kaže Marx, »odbacuje svoj politički plašt«. To se razaranje, međutim, ne svodi na rušenje onoga što je naslijeđeno iz kapitalističkog sistema i građanskog načina proizvodnje života, već razumijeva čitav društveno-povijesni proces u kojem se istovremeno gradi novo i razara staro, što ga socijalizam nužno reproducira.

Jer, podsjetimo da se socijalizam ne gradi na vlastitoj osnovi, već na osnovi naslijeđenoj iz građanskog društva, pa prema tome nosi i »madeže starog društva« u odnosima, svijesti i ponašanju.

Zbog naslijeđenih odnosa i obnavljanih proturječja, zbog različitih i antagonističkih interesa, socijalizmu je neophodna politika kao institucionalna društvena moć posredovanja među tim interesima. I ima odlučujuće značenje za karakter i smjer preobrazbe društvenih odnosa u čijim će rukama biti ta moć.

U građanskom je društvu politička moć — bez obzira na različite oblike njezine artikulacije i institucionalizacije — u biti konstitucija privatnog vlasništva.

Građanska revolucija na svoje barjake i u svoje programe ističe privatno vlasništvo kao *čovjekovo prirodno i sveto pravo*. Ta revolucija ruši feudalni sistem privilegija i uspostavlja *sistem prava* čiji je *ugaoni kamen pravo privatnog vlasništva*. Ruši se čitav sistem posebnih zajednica i uspostavlja se sistem pred zakonom jednakih pojedinaca-privatnih vlasnika. I doista, u građanskom su društvu svi privatni vlasnici: *svatko nečim disponira kao sa svojim vlastitim*. U hodočašću na »sveto tržište« svatko donosi nešto svoje i slobodan je da stupi u određene *ugovorne odnose*. Ako nije vlasnik sredstava za proizvodnju ili nekog drugog oblika *opredmećene moći*, onda je vlasnik svojih *umnih i fizičkih sposobnosti, svoje radne snage*. Političko tržište slijedi istu logiku: politička konstitucija sankcionira odnose privatnog vlasništva i egoizam privatnog vlasnika.

Već smo istakli da socijalizam ne gradi na vlastitoj osnovi, već na onoj koju nasljeđuje, a to znači da nasljeđuje *odnose i kategorije* građanskog društva. Socijalizam nije samostalna, posebna društveno-ekonomska formacija, već *revolucionarni period*, u kojem se prije svega *revolucioniraju, radikalno mijenjaju odnosi vlasti i vlasništva*. To se revolucioniranje, međutim, ne završava političkom revolucijom i eksproprijacijom eksproprijatora — ukidanjem privatnog vlasništva nad osnovnim sredstvima za proizvodnju. To su tek pretpostavke za otpočinjanje dugog procesa revolucionarnog preobražaja sveukupnih društvenih odnosa. Treba naglasiti da je smisao toga preobražaja *ljudska emancipacija*, čovjekovo oslobođenje svih oblika *otudenja, eksploatacije i degradacije*. U traženju odgovora na pitanje kako je to moguće, ja bih podsjetio na Marxovu misao da je u *odnosu čovjeka prema radu, radnika prema proizvodnji involvirano sveukupno ljudsko ropstvo, a da su različiti oblici ropstva samo nužna konzekvencija i modifikacija tog odnosa prema radu*. To, drugim riječima, znači da je *radikalno mijenjanje odnosa u sferi rada i odnosa prema radu pretpostavka svake ljudske emancipacije*. Odnosi privatnog vlasništva, o kojima smo govorili, *zasnovani su na eksploataciji, na prisvajanju tuđeg rada*. Država je legalizacija i osiguravatelj tog prisvajanja. Pravidna moć političke države nad privatnim vlasništvom nije ništa drugo nego moć samog privatnog vlasništva ili, drugim riječima, *moć opredmećenog rada nad živim radom*. Socijalizam bi morao *preokrenuti taj odnos, tj. uspostaviti odlučujuću moć rada nad njegovim rezultatima, materijalnim i društvenim učincima*. I, ako bismo smjeli rezimirati, onda bismo rekli — kad se već pitamo za relaciju socijalizma i politike, odnosno za moguću socijalističku politiku — da je *zadaca, novum i smisao* takve politike da *legalizira ono što je u biti rada već sadržano* — njegovu *odlučujuću društvenu moć da umjesto konstitucije privatnog vlasništva uspostavi konstituciju rada*.

Što to znači, da je u biti rada sadržana odlučujuća društvena moć? To naprosto znači da *rad proizvodi sve oblike društvene moći i sve odnose moći*, samo se u uvjetima *otudenog rada, privatnog vlasništva*, i na njima temeljene *klasne strukture*, ta moć otuđuje od rada i radnika. Treba je, dakle, vratiti u samu strukturu produkcijskog procesa, jer *samo tako može odumrijeti, kao instrument i izvanjska sila*.

Pokret i sistem socijalističkog samoupravljanja u funkciji je toga radikalnog obrata. To je, kako bi kazao Marx, posao za svijet i za nas.

Ako je teorijsko mišljenje spremno da bude revolucionarno — dje-latno, onda za njega nikada nije bilo više posla nego danas! Zato se treba suprotstaviti tezi kako je sve bitno već domišljeno. Naprotiv, mnogo toga tek se otvara mišljenju kao mišljenju revolucije. U tome smislu ni samoupravljanje nije »domišljen model«, a još manje izgrađen sistem, već prije izborna mogućnost za nove projekte čovjekove samodjelatnosti.

Za novo društvo s onu stranu eksploatacije i degradacije svake vrste, za puno izgrađivanje i izražavanje ljudske ličnosti, čovjek i zajednica, društvo i društveno jesu *po radu*, i ni po čemu drugom ne mogu biti. Međutim, *dioba rada*, odnosno privatno vlasništvo, što je isto, razdvojila je *radni položaj od društvenog statusa*, društvo od države, čovjeka od građanina, ukratko radnika od rezultata njegova rada, od *učinaka rada*, bez obzira na to u kojim se društvenim oblicima ti učinci pojavljuju.

Zato je *ukidanje privatnog vlasništva* (a ne njegovo mijenjanje) pretpostavka novog preuređenja društva i *prirodnog*, to jest *radnog* oblikovanja zajednice, umjesto privatno-vlasničkog surogata. Što, međutim, znači ukidanje privatnog vlasništva? To znači radikalnu promjenu privatnovlasničkih odnosa *prisvajanja*. Radikalna promjena privatnovlasničkih odnosa prisvajanja znači njihovo *podruštvljenje*. Što je osnova podruštvljenja privatnovlasničkih odnosa prisvajanja i po čemu oni mogu biti, po čemu mogu *postajati društveni*? *Opet i samo po radu!*

Podruštvljenje odnosa prisvajanja znači njihovo dovođenje u *prirodni sklad*, u *organsko suglasje* s procesom *produkcije*, koja jest *društvena i drukčija ne može biti!*

To »dovođenje u prirodni sklad« prije svega znači da je rad, njegova »mjera«, odlučujući kriterij raspodjele. Podruštvljenje raspodjele koja ne bi bila raspodjela prema radu i njegovim rezultatima jest *contradictio in adiecto*. Svako drugo »podruštvljenje«, koje bi se zbivalo izvan sfere rada i mimo odlučujućeg kriterija rada, postaje oblik *privatizacije* (a ne podruštvljenja), bez obzira na to da li je pri tome subjekt posredovanja država, kolektiv ili pojedinac.

Treba, međutim, naglasiti da podruštvljenje uvjeta i odnosa prisvajanja ne znači samo raspodjelu prema rezultatima rada. Ta podjela, čak i uz uvjet da se dosljedno primijeni, ako ne bi išla paralelno s *podruštvljavanjem dohotka*, mogla bi značiti do krajnjih konzekvenci doveden privatnovlasnički princip raspodjele.

Podruštvljavanje dohotka, međutim, nije tehnička ili formalno-pravna operacija, već društveni, revolucionarni proces eliminiranja svakog oblika monopolističkog raspolaganja dohotkom (*pojedinačnog, grupnovlasničkog, OOUR-skog, državnovlasničkog*, itd.). To, drugim riječima, znači da je istinsko podruštvljavanje i raspodjela prema radu moguća tek onda kad udruženi proizvođači budu raspolagali ukupnim društvenim dohotkom, na svim nivoima njegova stvaranja i raspodjele, od OOUR-a do razine globalne

društvene zajednice. Kada budu kontrolirali sve svoje *uratke*, sve društvene *učinke* svoga rada — kada ih budu *prisvajali*.

Ali, kako kaže Marx, za stvarno podružtvljenje uvjeta prisvajanja, za ukidanje privatnog vlasništva, potrebna je stvarna komunistička akcija, koja će proći kroz surov i dugotrajan proces. Jedna od značajnih etapa u tome procesu svakako je i *politička konstitucija rada*.

Postavlja se, međutim, pitanje nije li samoj biti rada neprimjereno očitovanje u političkoj konstituciji? Politička konstitucija kao institucionalizirana društvena moć i nije ništa drugo nego *vlast nad uvjetima i rezultatima rada*. Politika kao »autoritativna raspodjela društvenih vrijednosti« znači ne samo raspodjelu rezultata rada-vrijednosti u njihovu materijalnom i nematerijalnom izrazu — već i *raspodjelu društvenih uvjeta egzistencije*, kojima je u temelju privatno vlasništvo, ali koji ga i reproduciraju! I ukoliko privatno vlasništvo uspostavlja svoju punu vlast — ukoliko je politička konstitucija, konstitucija privatnog vlasništva, kao što je to u građanskom društvu — utoliko se dovršava čovjekova odvojenost od uvjeta vlastite egzistencije. Oblik zajednice posredovane politikom nužna je posljedica otuđenog rada i privatnog vlasništva, ali i jedini društveni oblik (i garancija) u kojem se oni mogu reproducirati.

Politika je, dakle, izraz, ali i sredstvo pomoću kojeg se obnavlja i funkcionira čitav »društveni pogon« proizvodnje privatnog vlasništva. Radikalna intervencija u taj pogon mora biti *politička*: razbijanje moći *opredmećenog rada nad živim radom*, rušenje konstitucije privatnog vlasništva i uspostavljanje *konstitucije rada*. Uspostavljena moć rada, ostvarenje njegova prava na društvenu hegemoniju, njegov zbiljski društveni autoritet i suverenitet čini suvišnim svaki oblik političkog posredovanja. Ali isto tako treba naglasiti da je radu, za očitovanje njegove društvene biti, u procesu njegova oslobađanja nužna politička konstitucija kao *sredstvo* i *oblik* u kojem se to oslobađanje može zbivati.

Zbog toga ni udruživanje rada nije neka tehnička operacija u sferi materijalne reprodukcije ili između pojedinih sfera društvenog rada. Udruživanje rada je društveno-povijesni proces *svjesnog* i *organiziranog* pokreta za ukidanje privatnog vlasništva. U tome procesu značajan element udruživanja rada kao socijalne revolucije predstavlja i *političko organiziranje radnika*.

Politička je revolucija također etapa u tome procesu, revolucionarni čin u sferi političke moći, čin koji oslobađa socijalni prostor — stvara ekonomske, društvene i političke pretpostavke udruživanja rada kao daljnjem procesu socijalne revolucije. U tome je procesu verifikacija političke revolucije. Politička je sila nužna za razaranje starih produkcijskih odnosa, odnosa privatnog vlasništva. *Politika* koja je u toj funkciji i sama je *oblik udruženog rada*, naime, *rada na rušenju privatnog vlasništva*. Takva je politika oblik društvene moći rada usmjerene na *rušenje totalitarizma privatnog vlasništva*.

Rušenjem tog totalitarizma, ukidanjem društvene diobe rada u kojoj je čovjek odvojen od prirodnih preduvjeta svoje egzistencije, u svim, na

takvoj razdvojenosti temeljnim odnosima i institucijskim derivatima, uspostavlja se moć rada, »gospodstvo rada u njegovu svijetu«.

»Vraćaju« se radniku one potencije koje su mu u povijesnom slijedu bile otuđivane, sabiru se i u sabiranju kvalitativno preobražavaju one vrijednosti i moći koje su diobom rada bile razdvojene. To, oslobođenim radom uspostavljeno jedinstvo »cjelokupnog radnika« — čovjeka (asocijacija slobodnih proizvođača) znači i nove kriterije vrijednosti i moći, koji više nisu privatnovlasnički, nisu, dakle, u sredstvima, nego u svrhama, ne u instrumentima života, već u ljudskom životu samom.

To, u procesu udruživanja rada uspostavljeno jedinstvo rada kao samodjelatnosti, gdje se sredstvo i svrha spajaju u činu proizvodnje, u aktu stvaranja, čini suvišnim svaku egzistenciju političke moći kao izvanjsku regulativnu snagu i instrument zajednice. Ali put do takvog odnosa — da se opet vratimo Marxu — surov je i dugotrajan, i mi smo na samom njegovu početku.

I da ponovimo, nije pravo litanje da li rad konstituira zajednicu, već kako je konstituira: da li kao istinsku zajednicu ljudi ili puku ukupnost egoističkih individuumu.

Pitanje je, dakle, kakve odnose među ljudima »proizvode« radni učinci, kakvi su društveni uraci rada.

To je pitanje danas za čovjeka, za njegovu ljudsku egzistencijalnu situaciju sudbonosnije nego ikada prije, zato što je golema opredmećena moć rada i njegova mogućnost u mundijalnim razmjerima i nesagledivim konzekvencijama.

Nije politika, politički sistem i način upravljanja samo puki refleksi produkcionih odnosa, već i njihov značajan oblikovatelj. Politički upravljati društvom znači, prije svega, raspolagati uvjetima njegove reprodukcije, čije je izvorište u materijalnoj proizvodnji. Znači imati odlučujuću moć u raspodjeli društvenih vrijednosti. Za procjenu karaktera društvenih odnosa temeljno je pitanje tko raspodjeljuje te vrijednosti — da li njihovi stvaraoci ili netko drugi. Sve se te vrijednosti, grubo rečeno, daju svesti na višak rada, jer je on temelj cjelokupne društvene reprodukcije, a to znači ishodište i temelj svih vrijednosti u kojem se god obliku javljale.

Politika je, dakle, raspodjela viška rada. I s pravom kaže dr Vladimir Bakarić: tko vlada viškom rada, taj vlada društvom. Činjenica da se raspodjela viška rada iskazuje prije svega kao raspodjela materijalnih dobara, najčešće izraženih novcem kao univerzalnim moćnikom i općom mjerom vrijednosti, govori nam samo o tome koliko su društveni odnosi još određeni vlasništvom i politikom kao posrednikom među vlasnicima.

Prema tome, ako je naš imperativ da radnička klasa ovlada viškom rada u samoupravnom socijalističkom društvu, to u ovoj fazi još ne znači dokinuti odnose političkog posredovanja i politiku kao odlučujuću društvenu moć, već nad njima zadobiti odlučujući utjecaj. To je pretpostavka da se premosti jaz između sfere rada i sfere upravljanja, kako bi proizvođači proizvodili ne samo društvene vrijednosti i svoju nemoć, već i svoju odlučujuću moć. Ukoliko radnička klasa »vlada društvom«, utoliko se

može govoriti da samoupravljanje postaje dominantan društveni odnos, takav odnos u kojem rad, a ne privatno vlasništvo, postaje mjerilo svačijeg položaja u društvu. Ako se rad ne afirmira kao temelj moći, vrijednosti i prestiža, onda se ovi izvode iz različitih oblika privatnog vlasništva ili privatizacije društvenog dohotka. Politička je borba, kao što smo već istakli, prije svega borba za podruštvljenje dohotka. Ona razumijeva politički institucionalni mehanizam i političku organizaciju — avangardu radničke klase.

Često se, na različite načine, postavlja pitanje treba li samoupravljanje, na ovome stupnju razvoja, novi tip partije radničke klase. Držimo da revolucionarni kontinuitet može održati samo ona partija koja je, u svakoj etapi revolucije, u stanju odgovoriti novim uvjetima borbe. Prema tome, kontinuitet i revolucionarna dosljednost ne izražava se u nepromjenjivosti i dogmatizmu, već u teorijskom i praktičnom razumijevanju uvijek novih prilika u kojima djeluje.

U tome smislu može se reći da i samoupravljanje treba proleterску partiju »novoga tipa«, kao što je, uostalom, treba i svaka faza proleterске revolucije.

Revolucionarne promjene što ih Savez komunista potiče i kojima stoji na čelu ne odnose se samo na »društvene prilike« i tzv. objektivnu datost u kojoj djeluje SK, već i na sam Savez komunista, jer je i on dio tih prilika, pa prema tome i sam podvrgnut revolucionarnoj mijeni. Partija nije i ne smije biti statički, nepromjenjivi element revolucije. I ona je podvrgnuta, štoviše, mora *organizirano* raditi na vlastitoj transformaciji. U protivnome, konzervira (umjesto da potiče) i sam revolucionarni proces. Partija koja se ne bi transformirala, izgubila bi »revolucionarni kompas« pa bi joj preostale dvije (povijesnom empirijom već verificirane) mogućnosti: da bude puki posrednik ili »komisionar različitih ideja i interesa«, ili, pak, da se uvuče u dogmatsku ljušturu zaštićenu aparatom političke vlasti.

Savez komunista odlučio se za teži put: da bude predvodnik onih društvenih snaga koje su nezadovoljne postignutim i hoće promjenu. On, međutim, nije partija nezadovoljnika, već partija revolucije. Savez komunista mora biti najčvršće vezan uz one dijelove klase i društva koji su u danim društveno-povijesnim uvjetima pokretači i nosioci najnaprednijeg načina društvene proizvodnje, jer su ovdje korjeni društvenog progressa. Savez komunista, u današnjim uvjetima izgrađivanja socijalističkog samoupravljanja, može biti *moderna partija radničke klase* samo utoliko ukoliko je *partija moderne radničke klase* i drugih radnih slojeva društva. Kao partija revolucije Savez komunista ima historijsku odgovornost za sveukupni društveni razvoj i za dostojanstvo svakog čovjeka, pa stoga mora angažirati sve društvene snage na frontu izgradnje samoupravljanja. Njegova proturječna pozicija nameće mu veoma složene i odgovorne zadatke i primjerenu metodologiju djelovanja: on mora biti koliko *partija pokreta*, toliko i *partija poretka*. Zbog toga se pred Savez komunista postavlja kao revolucionarni zadatak, a ne kao organizaciono-tehničko pitanje, neprestano dograđivanje i *usavršavanje političkog sistema* kao nezaobilaznog

instrumenta revolucionarnih promjena. U tome pogledu možemo slobodno reći da jugoslavenska socijalistička revolucija nije robovala i ne robuje nikakvim dogmama. U traženju vlastitog puta polazili smo i polazimo od iskustva i spoznaje da je građanski poredak, sa svim svojim demokratskim formama, u funkciji očuvanja i zaštite privatnog vlasništva kao utočišta i garancije čovjekove slobode. U istoj je funkciji i državno vlasništvo u uvjetima državnog socijalizma. Socijalističko je samoupravljanje proces radikalne destrukcije i *privatnog i državnog* vlasništva i monopola.

Ono je istovremeno i proces konstitucije zajednice rada — asocijacije slobodnih proizvođača, u kojoj će slobodni razvitak svakog pojedinca biti uvjet slobodnog razvitka svih.

Ako samoupravnu demokraciju shvatimo ne samo kao političku formu, nego i kao trans-politički način suodnošenja u zajednici, onda ne samo da samoupravljanje nije inkompatibilno s demokracijom, već je ono istinski društveni prostor za njezin puni procvat. Eliminiranjem klasa kao posredujućih članova između pojedinaca i zajednica — iščezavanjem antagonističkih interesa — otvara se široka mogućnost iskazivanja sveg bogatstva ljudske različitosti i autentičnosti, svestranosti demokratske komunikacije.

To je, međutim, još uvijek stvar daleke budućnosti. Do tada treba proći sve one labirinte i proturječja s kojima se socijalističko društvo mora suočiti. Ono ne može počivati na fiktivnoj pretpostavci o jedinstvu i harmoniji interesa ili nekom apstraktnom »općem interesu«.

Poimanje socijalističkog društva kao interesno homogenog i bez konflikta u osnovi je pogrešno. Ignoriranje i zanemarivanje socijalne i interesne diferencijacije ne samo što je teorijski pogrešno, nego i priječi da se povede adekvatna društvena akcija za prevladavanje postojećih antagonizama i za postupnu socijalnu integraciju.

Od te spoznaje polaze i naš Ustav i Zakon o udruženom radu, kao i najvažniji politički dokumenti i sistemski akti. Upravo je jedno od temeljnih polazišta Ustava i Zakona o udruženom radu princip interesnog organiziranja i legitimnog izražavanja različitih interesa.

Naravno, djelovanje različitih interesa u dinamici političkog sistema može imati, i ima, različite aspekte, oblike i dimenzije u kojima se manifestira. Samoupravljanje kao sistem društvenih odnosa i delegatski sistem kao osnova političkog sistema socijalističkog samoupravljanja stvaraju institucionalno-normativne mogućnosti uspostavljanja i reproduciranja izravne veze između interesne konfiguracije socijalne baze i procesa odlučivanja. Takav demokratizam izražen u odnosu socijalne baze i političkog sistema još nije, međutim, i garancija izgrađivanja socijalističkih društvenih odnosa. Kao što bi, uostalom, i nasilno suspendiranje toga demokratizma u ime nekog »općeg interesa« značilo involutivni proces i odgađanje izgradnje socijalizma za neko pogodnije vrijeme i »sazrele uvjete«.

Usklađivanje interesa i političko posredovanje među njima u društvu koje smjera izgrađivati samoupravne socijalističke odnose ne može biti puki kompromis.

Temeljno pitanje i osnovni sadržaj ustavne reforme, a to znači i temeljni problem ove etape socijalističke revolucije, sastoji se u tome da se cjelokupna politička konstitucija uspostavi tako da bude u funkciji udruženog rada, što znači da *viškom rada raspolažu oni koji ga stvaraju*. To u uvjetima političkog društva kakvo je još uvijek naše društvo — interesno veoma heterogeno i potencijalno konfliktno — znači da se *stvaraoци dohotka organiziraju kao odlučujuća politička sila*, da bi zadobili odlučujuću moć u svim sferama odlučivanja.

Preferirati interes radničke klase i uzimati ga kao osnovni kriterij i pokazatelj ostvarivanja ustavnih intencija i funkcioniranja političkog sistema socijalističkog samoupravljanja to ne znači, kao što smo već istakli, sužavati prostor za artikulaciju drugih interesa, niti to znači etabliranje radničko-klasnog interesa kao interesa određene socijalne grupacije (uostalom, takav i ne postoji empirijski dan, jer je i sama klasa interesno heterogena), već to znači stvaranje uvjeta u kojima će radnička klasa postajati dominantnom društvenom silom u sferi »vlasti« i u sferi »vlasništva«.

Ali ne da bi bila vlasnik i vladalac, već da bi ukinula vlast i vlasništvo kao temelje eksploatacije i dominacije. Smjera li samoupravljanje radikalno mijenjati odnose i shvaćanja, ono će još zadugo biti, i mora biti, *pokret*, ali ono isto tako mora stvarati svoj *sistem* kao nužan institucionalni okvir pokretu samoupravljanja. Kao što je iluzorno očekivati da se u građanskom konstitucionalnom sistemu mogu izgrađivati samoupravni odnosi, isto je tako iluzorno misliti da se samoupravljanje može razvijati bez novog institucionalno-pravnog ustrojstva sveukupnih društvenih odnosa, bez adekvatnog političkog sistema.

Treba se, međutim, čuvati »apsolutizacije« sistema i institucionalno-normativnog optimizma, ali i stvarati uvjete za odumiranje političkog profesionalizma.

S obzirom na uvjete u kojima su izvršene dosadašnje socijalističke revolucije, *inclusive* i našu, naime na nerazvijenoj materijalnoj i društvenoj osnovi, neprestano je prisutna opasnost od birokratizacije i monopolizacije sfera upravljanja. Ta je činjenica, svakako, imala i ima značajne dugoročne posljedice, i to ne samo na strukturu i organizaciju upravljanja, već i na sve druge sfere i odnose u društvu.

Ukidanjem privilegija kao legitimne osnove vlasti (što je tekovina građanske revolucije) i ukidanjem privatnog vlasništva kao faktičke osnove vlasti (što je rezultat socijalističke revolucije), još nisu eliminirane sve društvene pretpostavke uzurpacije političke vlasti. Štoviše, dosadašnje je iskustvo socijalizma nedvosmisleno pokazalo (nerijetko na dramatičan i tragičan način) da je posjedovanje vlasti bilo kompenzacija (feudalnih) privilegija i (građanskog) privatnog vlasništva.

Staljinizam je samo najbrutalnija manifestacija toga fenomena: *to je do krajnjih konzekvenci doveden princip privatnog vlasništva u sferi politike — apsolutno pravo posjednika, »vlasnika« političke funkcije i njoj pripadajuće moći na raspolaganje ljudima, čak do njihova fizičkog unište-*

nja. Privatnovlasnička logika i društvena dioba rada perzistiraju u prosječnoj društvenoj svijesti nepredvidivo dugo. Na toj svijesti i segmentima društvenih odnosa koji je obnavljaju uspostavlja se i opstoji politički profesionalizam, politički autoritet pojedinaca i elita »zaduženih i odabranih« za politički posao. Nisu, naime, ni ti »odabrani« u tome pogledu iznimka, i oni nose sva obilježja privatnovlasničkog, egoističkog odnošenja. Drukčije se, prema tome, ne mogu odnositi ni prema svojoj funkciji, to prije što je ne obavljaju sporadično, već profesionalno. Vezani su, dakle, uz nju egzistencijalno. Ono što je feudalcu njegov posjed, kapitalistu kapital, to je političaru *ex professo* njegova funkcija.

Politička deprofesionalizacija znači njihovo razvlašćivanje, ekspropriaciju, oduzimanje funkcije koja u sebi *sjediniuje posjed, vlast i vlasništvo*. Zato se ne treba čuditi što su smjene političara u dosadašnjoj, relativno kratkoj povijesti socijalizma bile tako dramatične i brutalne. Crpeći inspiraciju iz teorijskih izvora marksizma i vlastitog revolucionarnog iskustva, jugoslavenska se socijalistička revolucija otimala dogmi, kako teorijskoj, tako i praktičnoj. Nije uvijek uspijevala izbjeći sve opasnosti, ali je zato uspijevala izmaknuti iskušenju da *nužnost proglasi vrlinom a samovoljju (pojediniaca) povijesnom nužnošću*.

A to nije beznačajno! Naprotiv, to je značilo trajni kritički odnos prema vlastitom djelu. To je značilo stvaranje prostora i socijalno-političke klime za drukčije organiziranje i rukovođenje, za nove projekte društvenog razvoja u kojem će biti sve manje mjesta monopolu, dominaciji i uzurpaciji moći.

U sistemu socijalističkog samoupravljanja za koji smo se opredijelili svaki pojedinac mora ponijeti svoj dio društvene odgovornosti. To zvuči jednostavno i logično. Pa ipak, pretpostavka takvom sistemu odgovornosti jest radikalna promjena samog načina proizvodnje života. A to znači promjenu ne samo u materijalnim odnosima, već i promjenu sveukupnih društvenih odnosa i oblika svijesti, oblikovanje samoupravno-demokratske političke kulture.

Ta se kultura, međutim, može razvijati samo u stalnom doticaju s društvenom odgovornošću sve šireg kruga pojedinaca. *Smjera li samoupravljanje radikalno prevladati privatnovlasničke odnose u svim sferama, ono mora svakog pojedinca činiti subjektom i participantom kako društvenog rada, tako i obavljanja društvenih poslova upravljanja*. U onoj mjeri u kojoj politika, s razvojem samoupravljanja, postaje od posebne sfere moći opća, javna stvar (res publica), utoliko se i odgovornost proširuje na sve društvene sfere i na svakog pojedinca.

Dokle god smo na terenu političkog društva — društva pluralizma interesa, sukoba među različitim interesima i nužnosti političkog posredovanja, dok socijalne evolucije ne prestanu biti političke revolucije, svjesno i organizirano postavljanje granica vlasti pojedinaca značajna je indikacija zrelosti i mudrosti revolucije i revolucionara. Ovo treba naglasiti to više što smo, stjecajem društveno-povijesnih okolnosti, morali »preskočiti« neke faze oblikovanja demokratske svijesti i političke kulture, ili smo ih apsolvirali u zgnusnom vremenu revolucije, po skraćenom i ubrzanom postup-

ku. Ono, međutim, što se može učiniti apsolviranim u sferi svijesti samo je privid stvarnog stanja, skrivenog iza postignuća u sferi materijalne proizvodnje. Treba naglasiti da svijest, pa, naravno, i demokratska svijest i politička kultura nisu tek puki refleksi odnosa tzv. društvene baze, već predstavljaju značajnu oblikovnu snagu samih tih odnosa. Drugim riječima, ne radi se o društvenoj ornamentici i demokratskom naku, već o konstitutivnom elementu, o su-djelujućem činiocu socijalističkog samoupravljanja — oblika i sadržaja socijalističke revolucije.

Razvijanje demokratske svijesti i političke kulture socijalističkog samoupravljanja nije samo rezultat »već dogođenog«, nego i značajna pretpostavka zbivanja same revolucije.

Kako je jedno od krucijalnih pitanja socijalističke revolucije pitanje vlasti (i to ne samo u fazi »političkog prevrata«), to je za *tok* i *ishod* revolucije bitno kako je ta vlast strukturirana i artikulirana.

Od razine političke kulture u mnogome zavisi hoće li politička vlast biti vitalna snaga jednog društva i djelotvorni regulator socijalnih preobražaja, uz sve manje posizanje za nasiljem, ili će se »ovlašteni nosioci moći« povući u birokratsku kulu samozadovoljstva pa odatle producirati hijerarhijske istine. Politika koja je u svojim bitnim nastojanjima usmjerena prema ciljevima samoupravnog društva mora se oslanjati na široku osnovu radničke klase i svih drugih slojeva društva, ukoliko dolaze na pozicije »klase rada«, i iz nje crpiti svoj vitalitet. Samo tako klasa može postati odlučujućom političkom snagom sposobnom da svoje povijesne i trenutne interese ističe u svoje ime, te da tako uklanja političko posredništvo, s političkom »elitom« i »liderima« na jednoj, a nekompetentnom »masom« na drugoj strani.

Samo svojim aktivnim odnosom prema »sferi politike«, spoznajom da »politički interes« nije neki od njega odvojen, imaginaran interes izvan njegove privatne sfere, već da je to nužan uvjet ostvarenja njegovih želja i interesa, čovjek se neposredno združuje s drugim čovjekom. Odvajajući svoj »privatni svijet«, sferu osobnih interesa i potreba od svijeta politike koja je rezervirana za »odabranc«, čovjek produbljuje jaz između ekonomskih i etičkih vrijednosti, pa tako, u stvari, radi protiv svoga pravog interesa — da svoju ljudsku autentičnost, u svim njezinim dimenzijama, izražava cjelovito i neposredno.

Opća, javna stvar (*res publica*), oblikovanje zajednice i uvjeta zajedništva, nije stvar pojedinaca, ma koliko bili obdareni mudrošću i vrlinama. Ako smo nešto naučili iz političke povijesti, onda je to *lekcija o odnosu moći i etike*: oni kojima je povjerena čast ili teret vlasti najčešće su *zaboravljali vrline*, razmjenjujući ih na »političkom tržištu« za njihov univerzalni supstitut — za moć.

To, naravno, ne možemo pripisivati nekim lošim osobinama pojedinaca (što ne znači da te osobine možemo zanemariti), već prije objektivnoj, socijalnoj situaciji u kojoj je situirana politika kao odlučujuća moć posredovanja.

Ideja o kolektivnom radu i rukovođenju imanentna je smislu i sadržaju socijalističkog samoupravljanja. Njezina realizacija pretpostavlja efikasnu branu različitim tehnobirokratskim i drugim oblicima uzurpacije vlasti i mistifikatorskom, nekritičnom odnosu prema moći i moćnicima. Umjesto hijerarhijske moći i autoriteta utemeljenog na njoj, stvara se hijerarhija vrijednosti utemeljenih na radu.

Demokratizacija odnosa u društvu i formama njegova političkog organiziranja paralelni je i uzajamni proces. Hijerarhijska struktura moći ide zajedno s ideološkom indoktrinacijom i vjerom u političku mudrost i moć pojedinaca.

Nekompetentna masa, i to »dvostruko« nekompetentna — u subjektivnoj predodžbi političke »elite« i objektivno u nedostatku političke kulture i samoodgovornosti — »daje mandat« za hijerarhijsku strukturu organizacije, skidajući tako sa sebe odgovornost za sve ono što može zadesiti društveni brod prepušten »ovlaštenim kormilarima«.

Skinuti sa sebe odgovornost, a zadržati pravo na kritiku, rezultat je koliko nemoći, toliko i zablude. Ako kritiku shvatimo kao stvaralački akt, onda ona razumljiva ne izvanjske lekcije akterima, već involviranost u proces i odgovornost za ishod. Samo u neprestanom sučeljavanju s društvenom odgovornošću može se razvijati demokratska samoupravna svijest i stvaralačko-kritički odnos prema danome. Podanička svijest i hijerarhijski odnosi zapreka su takvom demokratskom procesu. Dovedi svakog pojedinca u situaciju da oblikuje svoj društveni život, znači istovremeno stvaranje pretpostavki za oblikovanje novog zajedništva i svijesti o tome. *Socijalističko samoupravljanje treba oslobađati automatizma reprodukcije političkih autoriteta, što istovremeno znači i oslobađanje istinskih autoriteta nimbusa funkcije i različitih mistifikacija u kojima se nečija mudrost i vrlina mjere visinom i značajem funkcije.*

Oslobođen te, gotovo sudbinske vezanosti uz funkciju, pojedinac će moći pokazati svoje prave vrijednosti i opredjeljenja, i, oslobađajući se lažnog sjaja i poltronskog aplauza, zablistati istinskim sjajem, političkom mudrošću i ljudskom čestitošću. Socijalistička, samoupravna demokracija nije (ili nije ponajprije) *forma*, već prije svega *proces*. I to proces koji ne teče spontano, već zahtijeva stalnu *organizaciju i mobilizaciju* svih subjektivnih socijalističkih snaga.

Nijedna organizacija, pa ni Savez komunista, ne može zamijeniti — kako se to ističe u programu SKJ svu onu inicijativu masa i sva ona raznovrsna društvena kretanja putem kojih dolazi do izražaja stvaralačka aktivnost novoga društva. Stvaranje novoga u revolucionarnom procesu nužno nosi sa sobom i određene političke rizike. Socijalistička samoupravna demokracija nije »izračunala« i ne može izračunati samo »povoljne varijante«. Uostalom, samo je u nedemokratskom, totalitarnom sistemu sve unaprijed izračunato i osigurano. *U samoupravnom demokratskom procesu treba računati i s tim da će se radni ljudi i građani ponekad odlučivati na promjenu »modela« ili ličnosti, koja neće značiti promjenu nabolje.* Ali to je »nor-

malan rizik« s kojim moramo računati. No to je, u svakom slučaju, bolje nego prihvatiti »sigurnost« petrificiranih struktura i »nasljednih zakupaca političke pameti«.

U školi samoupravne demokracije moramo razvijati svijest i političku kulturu o tome da se politička funkcija može časno napustiti isto onako kao što je časno preuzeta, čak i onda kad je u njezinu obavljanju bilo grešaka.

Socijalističkom samoupravnom društvu trebat će još dugo određene profesionalne političke funkcije, ali će mu sve manje trebati profesionalni politički funkcionari.